

DVE KNIHY O PODSTATE ŽIVÉHO

Minulý rok priniesol do riešenia filozofických otázok biológie určitý obrat. Podmieneny a umožnený bol predovšetkým odstraňovaním dôsledkov kultu osobnosti v politickej oblasti. Nie menší význam má však skutočnosť, že moderný biologický výskum dosiahol v poslednom desaťročí také významné experimentálne, teoretické i praktické výsledky, že ignorovanie, zahnávanie týchto výsledkov nebolo už možné ďalej skrývať za quasi vedeckú frazeológiu alebo vlastenecké frázy. Vždy otvorenejšie a ostrejšie sa črtalo spiatocníctvo a nevedeckosť takých pozícií. V druhej polovici roku sa v sovietskej tlači objavili viaceré kritické články na adresu reprezentantov týchto názorov a hneď na začiatku roku menovalo Prezídium Akadémie vied SSSR komisiu, ktorá uskutočnila previerku na vedecko-výskumnej základni v „Gorkách Leninských“, kde pracoval T. D. Lysenko a jeho najbližší spolupracovníci. Výsledky tejto previerky sú už dnes známe. V ich svetle sa dostávajú filozofické práce venované obhajobe vulgárnych, v podstate naturfilozofických koncepcií Lysenkovej školy do zvlášť nepriaznivého svetla.

Pravda, práce, ktoré vyšli r. 1964, nemohli ešte počítať s takýmto vyústením teoreticko-biologických a filozofických sporov a týka sa to aj oboch recenzovaných kníh. Predsa však v jednej z nich, a to v zborníku statí sovietskych autorov, možno skoro nahmatať zvláštnosti onej prelomovej atmosféry a hlavne istotu, neústupnosť, nástojčivosť v prebojovaní *vedeckých* hľadísk. Zároveň sú tu ešte určité rozpaky. Asi v snahe zachovať objektivitu zaradili sa do zborníka aj niekoľké state stúpcov

Lysenkovej školy (A. I. Ignatov, I. I. Prezent). Ich vystúpenie však už nemá onen známy sebavedomý tón, ani niet v ňom už „zdrvivúcej“ kritiky mendelizmu-morganizmu, obmedzujú sa v podstate na pozitívny výklad známych Lysenkových téz. Podobne ostatní autori sa — až na malé výnimky — vyhýbajú kritike tzv. mičurinského smeru a sústreďujú sa na pozitívne osvetlenie jednotlivých stránok životnej činnosti organizmov. Teda snaha zachovať pravidlá fair play na oboch stranách.

Čo sa týka povahy a úrovne spracovania jednotlivých otázok, zborník je dosť rôznorodý. Vyplýva to snáď z toho, že podstatná časť materiálov sú prepracované a doplnené referáty z dvoch konferencií filozoficko-metodologických seminárov, na ktorých sa zúčastnili všetky ústavy Akadémie vied. State sú rozdelené do štyroch častí: 1. Základné smery, 2. Aspekty kybernetiky, fyziky a chémie, 3. Biologické aspekty, 4. Filozofické aspekty.

M. F. Vedenov správne poukazuje na to, že otázka podstaty živého je biologickou aj filozofickou otázkou. V súvislosti s vymedzením jej filozofických aspektov sa zamýšľa nad chápaním filozofických otázok prírodných vied vôbec. Dochádza k záveru, že tieto otázky nemožno chápať ako raz navždy dané a nemenné, lebo ich vymedzenie sa viaže a podmieňuje mnohými menlivými faktormi, medzi nimi hlavne hromadiacimi sa novými poznatkami a novými metodikami, zavádzanými do výskumu. „V procese poznania jedna skupina filozofických otázok ustupuje do úzadia, stráca aktuálny význam a druhá skupina sa vynára, vystupuje do popredia, nadobúda prvoradú úlohu“ (302).

Pri riešení podstaty živého nastoluje 4 skupiny otázok: otázky vyplývajúce z nahromadenia sa nových poznatkov a z potreby ich zovšeobecnenia; otázky spojené s osvetlením vzťahu biologickej, fyzikálnej a chemickej formy pohybu hmoty; otázky nastolené vzájomným vplyvom rozličných vied, metód a metodík, uplatňovaných vo výskume a otázky spojené s kritikou idealizmu a mechanizmu. Vzhľadom na to pokladá požiadavku prepracovať a doplniť Engelsovu definíciu živého za prirodzenú a nevyhnutnú.

Z poslednej — filozofickej — časti zborníka si ešte zasluhujú pozornosť state Z. V. K a g a n o v o v e j a V. I. K r e m i a n s k é h o, ktoré sa zaoberajú teóriou úrovni a jej uplatnením pri vysvetľovaní podstaty živého. Kým Kremianskij sa venuje najmä otázkam biologickej organizácie, jej zložitej hierarchickej stavbe, vzájomnému vzťahu a vplyvu rozličných stupňov, Kaganonová sa sústreďuje na metodologické závery. Veľmi citlivo argumentuje proti redukcionizmu a mechanizmu, proti tendencii vysvetľovať fungovanie jedného stupňa organizácie v pojmoch a zákonoch nižšieho stupňa.

Zvykli sme si už v posledných dvoch desaťročiach na to, že väčšina prác venovaných riešeniu filozofických otázok biológie pristupovala k biologickým otázkam aprioristicky. Rozličné filozofické výpovede slúžili ako absolútna miera pravdivosti, vedeckosti, resp. falošnosti či nevedeckosti odborných názorov. Recenzovaný zborník je aj v tom príznakom obratu, že o podstate živého autori uvažujú na základe poznatkov zo svojej vednej disciplíny, a najmä z oblasti genetiky, molekulárnej biológie a ontogenézy, a nie pod zorným uhlom nejakej apriórnej filozofickej schémy. Filozofické otázky a aspekty ich odborných problémov im tak vyrastajú organicky, prirodzene z ich vlastnej práce, cítia a chápu ich ako integrálnu zložku odborného výskumu, a tým aj ich riešenie ako nevyhnutnú podmienku ďalšieho postupu v teórii aj v experimente. Podstata živého vynára

sa vo svetle príspevkov zborníka ako nesmierne mnohostranný problém, pre riešenie ktorého dosiaľ zaužívané učebnicové poučky nedávajú skoro nič alebo len veľmi málo.

Prirodzene, aj postup smerujúci od vedy (biológie) k filozofii má svoje úskalia, čo sa prejavilo aj na niektorých statiach zborníka. Možno to povedať napr. o požiadavke A. N. Kolmogorova: dať čisto funkcionálnu definíciu podstaty živého, t. j. takú, ktorá by abstrahovala od povahy materiálneho substrátu-bielkovín a nukleových kyselín. S týmto návrhom sympatizujú kybernetickí biológovia, no nesúhlasia s ním biochemici ani biofyzici, ani odborníci v oblasti evolučného učenia, systematicky a iní.

Čo sa týka povahy otázok, sú state veľmi rozmanité, no možno ich sústrediť do dvoch skupín: skúmajúce vzájomný vzťah biologickej, fyzikálnej a chemickej formy pohybu hmoty; skúmajúce riadiace systémy v živej prírode a na ich poznaní sa rozvíjajúce modelovanie životných funkcií, spojené s uplatňovaním matematických a kybernetických metód. Spoločným menovateľom všetkých statí je dôkladná znalosť najnovších úspechov v jednotlivých biologických disciplínach a skutočne tvoriť prístup k osvetleniu ich teoretického a praktického významu a najmä ich filozofického dosahu. Rozhodujúci podiel na tejto kladnej bilancii má iste skutočnosť, že autormi statí sú — až na výnimky — odborníci, biológovia rozličného zamerania: biochemici, biofyzici, fyziológovia, genetici, ale aj matematici, kybernetici, ktorí sa zamýšľajú nad aplikáciou metód svojej vedy v biológii a hodnotia dosiahnuté výsledky. Spomenieme aspoň niektorých: A. I. Oparin, V. A. Engelgardt, A. N. Kolmogorov, A. A. Lapunov, L. A. Tumerman, V. L. Ryžkov, B. L. Astaurov, P. K. Anochin a iní. Taký výber autorov zabezpečil vysokú odbornorenetickú úroveň statí. Zvlášť sa však žiada zdôrazniť, že v nastolovaní a riešení filozofických otázok si autori počínajú rovnako zodpovedne.

V ich názoroch, až na malé výnimky, necítia onej dogmatickej spútanosti, akou sa vyznačovala väčšina doteraz publikovaných prác s podobnými témami. Rozšíril sa okruh skúmaných aspektov a každá stať prináša podnety pre ich všestranné filozofické osvetlenie. Bolo by nesporne zaujímavé ukázať to na rozbere niektorých stať, no pri veľkom rozsahu zborníka by si to vyžiadalo veľa miesta.

Celkom sa vymykajú z rámca zborníka state I. I. Prezenta a A. I. Ignatova. Reprezentujú onen aprioristický dogmatický postoj, o ktorom už bola reč. Opakujú sa v nich známe špekulatívne naturfilozofické tvrdenia, ktoré boli také charakteristické pre stúpcov Lysenkovej školy, z ktorých mnohé nemajú s vedou nič spoločného. S niektorými z nich polemizuje v zborníku A. M. Emme, ktorý súčasne kritizuje aj Oparinovu hypotézu o vzniku živého a vyslovuje nesúhlas s tvrdením A. N. Kolmogorova o neohraničenej možnosti modelovania akýchkoľvek zložitých systémov.

Druhá kniha o podstate živého je monografiou. Autor Klaus Gössler sa usiluje postaviť otázku podstaty živého čo do najširších súvislostí, zrejme v snahe o jej všestranné filozofické osvetlenie. Vidieť to už z názvov jednotlivých kapitol: Základná otázka filozofie a podstata živého, Dialektický materializmus a moderná biológia o podstate živého, Novoscholasticko-vitalistické nesprávne osvetlenie životných dejov.

Rozhodne nemožno tvrdiť, že by autor nebol dosť pripravený na riešenie postavenej otázky. Preštudoval azda všetky významnejšie odborné-teoretické práce z biológie a rovnako pozná aj súčasnú filozofickú literatúru, ktorá sa preberanej otázke týka. Predsa však je výsledok veľmi

neúmerný vynaloženej námahe. Autor totiž celkom podľahol tým tendenciám, ktoré vyšli síce zo Sovietskeho sväzu, ale — ako sme to ukázali na prípade recenzovaného zborníka — dostávali sa už, vďaka odstraňovaniu dôsledkov kultu osobnosti, do defenzívneho postavenia, až do izolácie. K. Gössler nepostrehol príznaky obratu a vydal knihu, ktorú už pri výjedení z tlačiarne doslova odstrčil svieži prúd uvoľnenej myšlienky a iniciatívy na samý okraj vedeckého snaženia a premenil na záležitosť minulosti. Ešte jedno poučenie: vedecká práca by sa nemala riadiť požiadavkami módy, vkusu, sympatií či antipatií z mimovedeckej oblasti, aspoň rozhodne nie v takej miere, aby to narušilo jej vedeckú povahu. V danom prípade je to škoda. Ide zrejme o nadaného autora, ktorý by dokázal aj tvorivo a skutočne vedecky osvetliť skúmanú otázku. No apriórne postavený cieľ, t. j. obhájiť koncepcie T. D. Lysenka alebo aspoň vyhnúť sa záverom, ktoré by boli s nimi v rozpore, podkopal už v zárodku možnosť objektívnej vedeckej filozofickej analýzy.

Neznamená to, pravda, že by Gösslerova práca vôbec nemala nič pozitívneho. Zaujímavá a podnetná je najmä jeho snaha ukázať podstatu živého ako jednotu protirečivých stránok a momentov a vydeliť v tomto systéme protičenie to hlavné, určujúce. Podľa Gösslera je to protičenie medzi dedičnosťou a prispôbivosťou.

Napokon nie je bez podnetov ani skutočnosť, že Gösslerova rozvinutá apologetika Lysenkových názorov práve svojou prepracovanosťou a dôkladnosťou zreteľnejšie odhaľuje slabiny dogmaticko-aprioristického riešenia filozofických otázok prírodných vied.

Elena Filová